

Т. Я. Довга

Кіровоградський державний педагогічний
університет ім. Володимира Винниченка

ПРЕДСТАВНИКИ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ ПРО ІДЕЮ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ В ОСВІТІ

У статті наведено погляди закордонних та вітчизняних педагогів-гуманістів минулого на проблему здоров'язбереження. Представлено сучасну інтерпретацію даної проблеми в умовах модернізації освіти.

Ключові слова: педагоги-гуманісти, здоров'я, збереження та зміцнення здоров'я, здоровий спосіб життя, валеологічна освіта.

Постановка проблеми. Проблема збереження і зміцнення здоров'я школярів є винятково важливою для вирішення сучасних завдань шкільної освіти. Закон України «Про фізичну культуру і спорт», цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації», «Національна програма патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства» націлені на оздоровчу спрямованість в освіті, широке використання різноманітних засобів і форм фізичного вдосконалення, а також на безперервність здійснення цього процесу. Закони України «Про освіту», «Про охорону дитинства», «Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді», інтегрований курс «Основи здоров'я» в загальноосвітній школі визначають пріоритетним завданням системи освіти навчання людини відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищих суспільних та індивідуальних цінностей. Це здійснюється шляхом розвитку ефективної валеологічної освіти, медико-санітарного просвітництва, активних методів формування, збереження та зміцнення індивідуального здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми здоров'я та здоров'язбереження людини цікавили видатних філософів, медиків і педагогів минулого (Аристотель, Авіценна, Я. А. Коменський, Я. Корчак, Дж. Локк, М. Пирогов, С. Русова, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський), сучасних науковців-медиків (М. Амосов, Г. Апанасенко, Ю. Лісіцин, І. Мурашов, В. Петленко та ін.). В працях сучасних педагогів (В. Бобрицька, Т. Бойченко, В. Горашук, Н. Денисенко, О. Дубогай, О. Омельченко, О. Савченко, Г. Сигерист) висвітлюються проблеми формування здорового способу життя, культури здоров'я, облаштування

здоров'язберігального середовища, використання здоров'яформувальних та здоров'язберігальних технологій в освіті різних рівнів.

Мета статті – представити та проаналізувати погляди закордонних та вітчизняних педагогів-гуманістів минулого та сучасності на проблему здоров'язбереження, їх проекція в наукові праці сучасних дослідників в умовах модернізації освіти.

Організація та методи дослідження. У ході дослідження використовувався метод теоретичного вивчення та аналізу науково-методичної літератури.

Результати досліджень та їх обговорення. В історії розвитку суспільства до проблеми формування здорової особистості вчені і практики підходили по-різному. Так, в епоху античності проблема здоров'я людини розв'язувалась через досягнення балансу духовних і фізичних сил. В епоху Середньовіччя та Відродження здоров'я ототожнювали з гармонією душі і тіла людини (калокагатія).

На важливості міцного здоров'я для навчання дітей наголошував основоположник теоретичної педагогіки Ян Амос Коменський. У відомій праці «Материнська школа» він писав: «...навчати дітей можна лише в тому випадку, якщо вони будуть живі та здорові (адже з хворими та хирлявими не досягнеш ніякого успіху), то перша турбота батьків оберігати здоров'я дітей» [5, 213].

За словами давньогрецького філософа Аристотеля, здоров'я людини – щастя. Найбільше щастя полягає у пречудовій мудрості. Людське щастя розкривається у розсудливості та цнотливості. Насолода людини – у діяльності, а фізичний стан має поєднуватися з душевною активністю.

Особливого значення фізичному здоров'ю дитини надавав англійський філософ і педагог Джон Локк: «Настільки здоров'я необхідне нам для професійної діяльності і щастя та настільки кожному, хто бажає відігравати якусь роль у цьому світі, потрібна міцна конституція, здатна зносити нестатки та втому, занадто зрозуміло, щоб знадобились якісь докази. Мої подальші роздуми про здоров'я стосуються не того, що повинен лікар робити з хворою та хирлявою дитиною, а того, що повинні робити батьки, не звертаючись за допомогою до медицини, для збереження та для зміцнення здорової або хоча б нехворобливої конституції своїх дітей» [7, 145–146].

Про вплив фізичної та розумової праці на здоров'я людини писав видатний вчений і педагог К. Д Ушинський: «...Що фізична праця необхідна для розвитку і підтримання в тілі людини фізичних сил, здоров'я і фізичних здібностей, цього доводити немає потреби» [12, 221]. Але, водночас, він наголошував на необхідності розумової праці для розвитку сил і здорового, нормального стану людського тіла: «Багато хто, навпаки, вважає, що розумова праця шкідливо впливає на організм, а це зовсім несправедливо. Звичайно, надмірна розумова праця шкідлива; але й надмірна фізична праця також руйнує організм. Проте можна довести безліччю прикладів, що бездіяльність душевних здібностей і при фізичній праці шкідливо впливає на тіло людини. ... тілесний організм людини пристосований не тільки для тілесного, але й для розумового життя. Всяка ж розумова праця, навпаки, приводячи в дію нервову систему, впливає благотворно на обіг крові й на травлення» [12, 221].

Цікаві погляди на медичні аспекти просвітницької діяльності знаходимо в оригінального мислителя та реформатора системи освіти в Індії Махатми Ганді: «Мистецтво збереження здоров'я і основи гігієни самі по собі окремий предмет вивчення і практики. В добре організованому суспільстві громадяни знають та дотримуються законів здоров'я й гігієни. Поза сумнівом, більшість хвороб, від яких страждають люди, виникають від незнання або зневажливого ставлення до цих законів. Звичайно ж, наша жахлива бідність – причина дуже високої смертності, яка все ж могла бути меншою, якби ми правильно навчали людей основ здорового способу життя» [3, 181].

Проблема психічного і духовного здоров'я піднімалася в працях українського педагога та громадського діяча Т. Г. Лубенця, який звернув увагу на проблему дитячого страху та пов'язані з нею згубні наслідки для стану дитячої психіки та здоров'я: «В сучасних школах різних типів: нижчих, середніх і навіть багатьох вищих учбових закладах, досі ще не зникли багато які умови, що сприяють пануванню страху в класах і аудиторіях, і не восторжествував ще принцип товариського, любовного ставлення до учнів. Шкідливий вплив страху на психічну сторону дитини дуже великий. Страх шкідливо відбивається на силі й розумі дитини, сприяючи проявам скритності, брехні, прикидання й безвілля. Фізичний розвиток і здоров'я дитини також дуже зазнають від страху, що впливає на м'язи. Відомо багато фактів, коли страх викликав у дітей параліч, епілепсію, розумові

розлади і всякі нервові хвороби. Не слід також забувати й того, що страх покарання є тривала страта» [8, 413–414].

Видатна дослідниця в галузі дошкільного виховання Софія Русова зауважувала про те, що «...не повинно також забувати корисний вплив праці на фізичне здоров'я дітей й нашу моральну рівновагу, яку праця звичайно утворює в душі дитини, одбиваючись на усьому організмові й настрою її. Нам доводилось бачити, як великий педагог Лесгафт тільки добре й раціонально організованою ручною працею повертав в нормальне становище зіпсовану недоглядом й поганим вихованням дитину, повертав їй загублену рівновагу душі й тіла» [10, 102].

Видатний польський лікар і педагог Януш Корчак, який опікувався проблемами дітей у сирітських будинках писав: «Дітям цілковито так, як і дорослим, хочеться бути здоровими і сильними, тільки діти не знають, що для цього треба робити. Поясни їм, і вони будуть берегтися. Не можна лише занадто залякувати і надміру багато забороняти. Якщо залякувати, вони перестануть вірити, а якщо дуже вже обмежувати, втратять терпець і на зло почнуть робити потай якраз те, що заборонено» [6, 478].

Ідеї Я. Корчака знайшли своє подальше втілення у «медичній педагогіці», яку підтримував і розвивав засновник гуманістичної, новаторської педагогіки В. О. Сухомлинський: «В наукових працях медиків мені трапилося поняття «медична педагогіка», що найбільш точно виражає сутність виховання дітей, в яких хворобливий стан психіки позначається на поведінці. Головними принципами медичної педагогіки є: 1) щадити легко вразливу хворобливу психіку дитини; 2) всім стилем, укладом шкільного життя відвертати дітей від тяжких думок і переживань, пробуджувати в них життєрадісні почуття; 3) ні за яких обставин не дати зрозуміти дитині, що до неї ставляться як до хворої» [9, 123].

Видатний педагог був переконаний, що здоров'я людини як істоти соціальної, залежить не тільки від зовнішніх умов, а й від внутрішнього психічного почуття. Думку, мислення, свідомість, психіку дитини він образно називав повітрям, на якому тримаються «крила здоров'я» [9, 210–211].

В своїх роздумах про педагогічну культуру, В. О. Сухомлинський наголошував на взаємозв'язку здоров'я і духовного життя дитини: «... треба пам'ятати, що від повноти цього останнього – гордості від успіху, радості виконаного обов'язку, життєрадісних інтелектуальних почуттів – від усього

цього величезною мірою залежить здоров'я дитини. Не тільки здоров'я впливає на дух, а й навпаки. Я вже розповідав про те, як необережне слово вчителя може призвести до серйозних порушень функціонування цілих систем організму. А серце, його робота, його вплив на інші системи, особливо на діяльність розумових клітин кори півкуль головного мозку, залежить від культури слова як найважливішого інструмента впливу на дитячий світ дитини, на її розум, волю, почуття» [9, 92].

Він звертався до своїх колег з закликом до повсякчасного піклування про дитяче здоров'я: «Пам'ятаймо, шановні колеги, що без нашої повсякденної і умілої турботи про здоров'я школяра не може бути й мови ні про гармонію фізичного і духовного, ні про гармонію мислі, почуттів, світогляду, моральних переконань, естетичних смаків і поглядів. Мудрий педагог є добрим генієм дитячого здоров'я» [9, 93].

Думки педагога знайшли своє втілення в досвіді його послідовника, сільського вчителя з Черкащини, Олександра Захаренка: «Закликаю! Навчимося самі, навчимо своїх дітей зміцнювати і підтримувати своє здоров'я. Нехай це стане турботою кожного. Нехай кожен вчитель, батько, мати стане лікарем, а кожний лікар – вчителем, джерелом найбільш необхідних знань для дітей і дорослих» [1, 106]. На сучасному етапі проблемами здоров'я плідно займаються закордонні та вітчизняні вчені. Про це свідчать запропоновані ними визначення поняття здоров'я [2]:

Г. Сигерист (США)	Т. Є. Бойченко (Україна)
Здоровою може вважатися людина, яка відзначається гармонійним фізичним і розумовим розвитком і добре адаптована до оточуючого її фізичного та соціального середовища. Вона повністю реалізує свої фізичні та розумові здібності, може пристосуватись до змін оточуючого середовища, якщо вони не виходять за межі норми, і робить свій посильний внесок у благополуччя суспільства, сумірний з її здібностями. Здоров'я тому не означає просто відсутність захворювань: це щось позитивне, це життєрадісне та охоче виконання обов'язків, що їх життя покладає на людину.	Здоров'я людини – це багатовимірний і водночас цілісний феномен гармонійної діяльності людини. Воно знаходить свій вираз через взаємоузгоджені стани, явища і процеси формування, зміцнення, збереження, споживання, відновлення, передачі фізичних, психічних, соціальних і духовних складових діяльності людини, груп людей, спільнот, суспільства в цілому.

Дослідник О. Я. Савченко розглядає здоров'я людини як цілісний і багатовимірний феномен у поєднанні його фізичної, психічної, соціальної та духовної складових [11].

Дослідження проблеми здоров'я та здорового способу життя в галузі дошкільної та загальної початкової освіти наголошують на необхідності виховання свідомого ставлення до власного здоров'я у дошкільників та молодших школярів, створенні здоров'язбережувального освітнього та виховного середовища і широкому застосуванні здоров'язбережувальних технологій.

Висновки. Отже, існуючий стан розробленості проблеми здоров'язбереження в галузі освіти націлює дослідників на ефективне використання прогресивних ідей минулого в практиці роботи сучасних навчальних закладів.

Перспективи подальших розвідок. Аналіз закордонного та вітчизняного досвіду використання сучасних валеологічних технологій у навчально-виховному процесі та створення оздоровчого освітнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академік із Сахнівки / Під ред. проф. Кузьмінського А. І. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 448 с.
2. Як виростити дитину здоровою: Посібник для батьків учнів молодшого шкільного віку / Т. Бойченко, Н. Колотій, А. Царенко [та ін.]. – К. : Прем'єр-Медіа, 2001. – 204 с.
3. Ганди М. Конструктивная программа. – В кн.: Махатма Ганди. – М. : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1998. – 224 с.
4. Денисенко Н. Формування свідомого ставлення до здоров'я / Н. Денисенко // Дошкільне виховання. – 2008. – № 9. – С. 3 – 5.
5. Коменский Я. А. Материнская школа. – В кн.: Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. – Т.1. – М. : Педагогика, 1982. – С. 201 – 241.
6. Корчак Я. Правила жизни. Педагогика для детей и для взрослых. – В кн.: Корчак Я. Избранное. – К. : Рад. шк., 1988. – С. 445 – 500.
7. Локк Д. Мысли о воспитании. – В кн.: Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие / Сост. В.М.Кларин, А.Н.Джуринский. – М. : Педагогика, 1988. – С. 145 – 179.
8. Лубенець Т. Г. Про покарання в дитячому віці і шкільну дисципліну. – В кн.: Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад. О. О. Любар; За ред. В. Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – С. 412 – 420.
9. «Обережно: дитина!»: В. О.Сухомлинський про важких дітей: тематич. зб. / упоряд. Т. В. Філімонова; за наук. ред. проф. О. В. Сухомлинської. – Луганськ : Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2008. – 264 с.

10. Русова С. Дошкільне виховання. – В кн.: Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К. : Освіта, 1996. – С. 34 – 184.

11. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти / О. Я. Савченко. – К. : СПД «Цудзиневич Т.І.» – 2007. – 204 с.

12. Ушинський К. Д. Праця в її психічному і виховному значенні. – В кн.: Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / Уклад. О. О. Любар; За ред. В. Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – С. 221 – 230.

РЕЗЮМЕ

Т. Я. Довга. Представители гуманистической педагогики об идее сохранения здоровья в образовании.

В статье приведены взгляды зарубежных и отечественных педагогов-гуманистов прошлого на проблему сохранения здоровья. Представлена современная интерпретация данной проблемы в условиях модернизации образования.

Ключевые слова: педагоги-гуманисты, здоровье, сохранение и укрепление здоровья, здоровый образ жизни, валеологическое образование.

SUMMARY

T. Dovga. Representatives of humanistic pedagogics about idea of preservation of health in education.

This article says about opinions of foreign and domestic teachers-humanists of the past and modern researchers on a problem of preservation of health. Modern interpretation of the given problem in the conditions of an education modernisation is presented.

Keywords: teachers-humanists, health, preservation and the health strengthening, a Healthy life Style, valeological education.

УДК 37.011

О. О. Єжова

Інститут проблем виховання АПН України

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядаються підходи до визначення ставлення до здоров'я в психолого-педагогічних наукових джерелах; обґрунтовується доцільність використання словосполучення «ціннісне ставлення до здоров'я».

Ключові слова: ставлення, ціннісне ставлення до здоров'я, відношення.

Постановка проблеми. З 90-х років ХХ сторіччя особливо інтенсивно формується український термінологічний науковий апарат, в тому числі у педагогіці та психології. Звернення освіти до особистості вимагає з'ясування механізмів утворення, розвитку і формування психічних структур особистості. Цим пояснюється також інтенсивне дослідження проблеми ставлення як психологами, так і педагогами. Проблема взаємовідношень особистості із об'єктами, предметами, явищами оточуючого світу була традиційним предметом дослідження психології.